

הרב משה מרדכי אייכנשטיין
ראש הכולל שע"י ישיבת יד אהרן ב"ב

בעניין מצת מצרים ומצת דורות

א.

בעניין מצת מצרים ע"ש מה, והאם נאסרו במצרים על החמץ, ומ"מ בזה
בפ' בא (שמות י"ב) נאמרה למשה ואהרן פרשת החודש הזה לכם, ונאמר בה:
"דברו אל כל עדת ישראל ויקחו להם איש שה וגו', ואכלו את הבשר בלילה הזה
צלי אש ומצות על מרורים יאכלהו". הרי דצוו לאכול בליל פסח מצרים קרבן
פסח עם מצות ומרורים. אמנם, בסוף הפרשה, וכן בסוף פ' ראה, מפורש בכתוב
דטעם מצות אכילת מצה הוא משום הזיכרון למעשה המבואר בכתוב, כדנאמר
(שם-י"ב): "ויאפו את הלחם עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו
להתמהמה וגם צידה לא עשו להם". וכדנאמר שם בסוף הפרשה (שם-י"ג), בפ'
דקדש לי כל בכור: "כי בחווק יד הוציא ה' אתכם מזה ולא יאכל חמץ". ויותר
מבואר הדבר בפ' ראה (דברים ט"ז-ג), דכתיב: "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים
תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום
צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך" ע"ש ברש"י. וכן פ' חז"ל במשנה בער"פ (פסחים
קט"ז א') ובהגדה של פסח טעם אכילת מצה, ואמרו, דכל שלא אמר מצה זו ע"ש
מה, ע"ש שלא הספיק בציקות אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי
המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר ויאפו את הבצק וגו', לא יצא יד"ח [כן הג'
דמשנה ער"פ עפ"י הרא"ש וכדנוסח ההגדה, אבל לפנינו במשנה בשינוי קצת
ע"ש].

וא"כ יש לשאול מה מקום לחובת אכילה זו בליל פסח מצרים, דהייתה קודם
שהתרחש אותו עניין, והכיצד ייעשה זיכרון לדבר שלא אירע. אמנם, ידוע שכ'
בבית הלוי (פ' בא), דהוא ע"ש העתיד ואסתכל באוריתא וברא עלמא וכו' ע"ש
שהאריך, אך אינו נראה ע"פ פשוטו, דבשלמא מה שאכל אע"ה מצות, כידוע מה
שאמרו חז"ל, התם הוא ענין אחר דלא היה מצווה ע"ז, אבל כאן הא נא' בפרוש
דמצה זו שאנו אוכלים וכו', וזהו טעם הציווי, כמפורש בתורה (אמנם שו"ר שכ"כ

בשיבולי הלקט בפ' ההגדה ע"ש. ויש אומרים דמצת מצרים היא ע"ש הלחם עוני שהיו אוכלים במצרים, ועפ"י דברי רש"י ורמב"ן בפ' ראה ע"ש, וע"ז אומרים הא לחמא עניא וכו'. אבל מצת דורות היא ע"ש שלא הספיק בציקם להחמיץ, שעליה נא' כי בחפזון וגו'. אמנם, גם ביאור זה אינו עפ"י הפשט, וצ"ע.

אכן, נראה דמזה מבואר, דשאני חובת אכילת המצה בליל הפסח, שעליה נא' (שמות י"ב-י"ח): "בערב תאכלו מצות", ומבואר בפסחים (קכ.) דילפינן מזה חיוב אכילת מצה בליל פסח אף בזה"ז, דליכא קרבן. מצוות עשה נפרדת היא של אכילת מצה אף בלא קרבן פסח וכן איסור חמץ כל שבעה, שמצוותם באה כדי לזכור את החיפזון של יציאתם ממצרים, כדמפורש בכתוב. לעומת זאת, מצות אכילת מצה עם קרבן פסח, שמקורה הוא ממה שנאמר "על מצות ומרורים יאכלהו", באה מדין הפסח, וכדברי הגמ' בפסחים צ' א': מצה ומרור הכשירא דפסח נינהו. למצוה זו אין שייכות לזכור אותו חיפזון, דהא נצטוו עליה קודם האי חיפזון, אלא דהיא מחובת הקרבן ומהכשירו, ומעין לחמי תודה ורקיקי נזיר הבאים מצה עם הקרבן, אלא דהתם הם עצמם קדושים בקדושת מזבח, והכא אין המצה אלא להכשירא דאכילה.

ויש להביא ראיה לזה, דמצינו גבי ציווי דאכילת פסח שני דנאמר בו (במדבר ט'-י"א) "על מצות ומרורים יאכלהו", ומ"מ מצה וחמץ עמו בבית (כשם צ"ה א'). ועל כרחק דהם ציוויים שונים, החלוקים בטעמים כמבואר [יש להעיר, דיש שינוי בלשון התורה מפסח ראשון, שנא' בו "ואכלו את הבשר בלילה הזה עלי אש ומצות על מרורים יאכלהו" ויש ללמוד לשון "דואכלו" דקאי אף על המצה, דחובתה אף בלא קרבןפסח, משא"כ המרור, ע"ש ברמב"ן. וא"כ נרמז כבר כאן אכילת מצה אף בלא קרבן, משום החובה ד-"בערב תאכלו מצות". אמנם, לשון התורה לגבי פסח שני היא "בין הערבים יעשו אותו על מצות ומרורים יאכלהו", מפני ששם הא חמץ ומצה עמו בבית. אמנם, כאמור, אף בפסח ראשון י"ל דאינו אלא רמז]. שוב הראוני שכן כתב המהרש"א בחי' אגדות פסחים, אחר שכ' שאינו נראה שהוא ע"ש העתיד, ועי"ש שהאריך וביאר ע"ז רמזים.

וע"ע רמב"ם מו"נ (ח"ג פרק מג), שנראה מדבריו דביאר דמצות אכילת מצה עם הק"פ היא מטעם החפזון שנצטוו בו באכילת הפסח. וכן פירש שם את טעם דצלי

אש ואיסור שבירת עצם וכו', וכ"כ שם "שכשם והמצה היא למהירות כן הצלי אש הוא למהירות" וכו', עי"ש היטב. והנה גם לדבריו נראה דמבואר דמצת הק"פ טעם אחר לה ממצה המחויבת מהקרא דבערב וגו', דהא מצה דק"פ היא מהל' החיפזון שנא' בה, וכמו שביאר שם את יתר ההלכות, כצלי אש וכו', ואילו מצה דבערב חיובה הוא משום שלא הספיק בציקם להחמיץ, כמבואר בכתוב, וכמש"כ בספרו הגדול בפ"ח מחו"מ ה"ד עי"ש. אלא דאכתי אינו מובן, דמלשונו נראה שסמך זאת לטעם המצה, שהיא ודאי משום החיפזון כדנאמר בכתובים דפ' בא וראה, ושם הא הכוונה לחיפזון מחמת שגורשו ממצרים ולא הספיק בציקם להחמיץ, ולא לחיפזון של אכילת הפסח, וכמש"כ רש"י שם עי"ש. ועוד יש להתקשות בטעמו, דהא לא מצינו שיעשה זכר בפסח דורות למצות אכילת הפסח בחיפזון במצרים, ומה שצוה הוא רק לעשות זכר לחיפזון דיציאת מצרים כדנא' בקרא וכדלעיל. ואדרבא בגמ' שם (צ"ו א') ילפינן דאותו בחיפזון ולא אחר בחיפזון עי"ש. הרי דע"כ דהציוויים דעל מצות וצלי אש וכו' אינם מחמת דין החפזון, דלא צוה על חיפזון בעת העשייה של הפסח, אלא הם דינים בדרך האכילה, וכמו שנא' "וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים וגו' ואכלתם אותו בחיפזון וגו'" ומזה לא נשאר ציווי לדורות כאמור. וע"כ יותר יש לנקוט כמש"כ המהרש"א דמצת ק"פ היא כמצת מנחות הנאכלת במקום קדוש וכדנתבאר.

אמנם, מה שנאמר שם בפרשה דהחודש הזה לכם ציווי למשה שבעת ימים מצות תאכלו וגו' ושמתם את המצות וגו', הרי דצוה כבר קודם יציאתם על אכילת מצה ואיסור חמץ כל שבעה. בזה י"ל, דלא נא' כן אלא למשה בנבואה, כציווי לדורות ע"ש העתיד, אבל לא אמר משה ציווי זה לישראל במצרים, דמה עניין היה לצוות להם מה שנצטוו לדורות ולא במצרים, דהא בפסח מצרים לא נצטוו על איסור אכילת חמץ אלא מה שמצינו בסוף הפרשה בפ' דקדש לי בכור, דהיה אחר שיצאו ממצרים כדמבואר שם בכתוב, שאז נצטוו לשמור מחימוץ באותו יום בלבד כדמבואר בפ' מי שהיה (דף צ"ו), אמנם כיוון דהיה אחר יציאתם ממצרים בחפזון, היה כבר שייך להתחיל לעשות זכרון לזה. כן היה נראה לבאר.

אכן, שו"ר גם בזה כמה דברים בדברי רבותינו הראשונים שאינם מתאימים לשיטה זו, והרי אני פורטן בקצרה: עיין ברמב"ן שמות י"ב-ל"ט, שכתב וז"ל:

"וטעם ויאפו את הבצק שאפו את המצה מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם וכו'", ע"ש היטב. הרי שנצטוו במצרים על "שאור לא ימצא בבתיכם", ושלא כדברינו. אלא שלדבריו צ"ל דאין הזכר דמצה ע"ש שלא הספיק בציקם להחמיץ, אלא ע"ש שלא הספיקו לאפות במצרים את המצות אלא אחר צאתם, מחמת החיפזון, ולשון ההגדה, דמצה זו שאנו אוכלים ע"ש שלא הספיק בציקם להחמיץ אינו מחוור, ואפשר שצ"ל שהוא ע"ש שלא הספיק בציקם להחמיץ ולהעשות מצה במצרים עד שנגאלו וזה דחוק טובא. ועיין שם בספורנו על הקרא דויאפו וגו', ויש לפרש את דברי הרמב"ן עפ"י דבריו, כמו ששמעתי בשם ראש ישיבת חברון הגרש"ז ברוידא זצ"ל (והיה סבור דבעי לכוון בכ"ז באומרו "מצה זו שאנו אוכלים ע"ש מה", שאל"כ אינו יוצא בהידור יד"ח זו). ואכתי צ"ב מנ"ל הא לרמב"ן, דהא הפרשה דהחודש הזה לכם בודאי לא נאמרה כולה לישראל במצרים, דהא מפורש בגמ' דפסח מצרים אינו אלא יום אחד, וא"כ מנ"ל לרמב"ן דצוו במצרים מיהא על בל יראה וצ"ע. גם ברש"י על הקרא שם י"ב-ל"ד ד"ה טרם יחמיץ, מבואר דלא כהרמב"ן, אלא כידוע בביאור הקרא "דכי לא חמיץ", דהוא מפני שגירשום המצרים ע"ש.

וע"ע בר"ן בפסחים (כ"ו מדפי הרי"ף ד"ה מצה) דכתב וז"ל: "ולא יכלו להתמהמה, דאלו יכלו להתמהמה היו מחמיצין אותן, דפסח מצרים לא נהג אלא לילה ויום, כדאיתא בפסח שני, ולמחר היו מותרין במלאכה ובחמיץ. ולפיכך אילו יכלו להתמהמה החמיצו עיסותיהם לצורך מחר שלא הוזהרו בבל יראה. אלא מתוך שלא היה להם פנאי אפאווהו מצה וזכר לאותה גאולה נצטוו באכילת מצה" עכ"ל. הרי דכתב דלא נצטוו "בבל יראה", דע"כ היה באפשר שבציקם יחמיץ, לכה"פ לצורך מחר, ומ"מ כתב דנצטוו על איסור אכילת חמיץ לילה ויום כבר בארץ מצרים, כדמבואר בגמ' (צ"ו ב'), ודלא כמש"כ, שלא נצטוו אלא לאחר צאתם ממצרים על אותו היום בלבד. ואמנם גם בר"מ בפה"מ ובמאירי שם כתבו דפסח מצרים איסור חימוצו נוהג לילה ויום ע"ש.

אמנם לכאורה אין הדבר מוכרח, דהנה לשון המשנה והגמ' שם צ"ו: "מה בין פסח מצרים לפסח דורות וכו' ונאכל בחיפזון בלילה אחד ופסח דורות נוהג כל שבעה" ע"כ. ובגמ': "פסח דורות נוהג כל שבעה, אמאי קאי, אי לימא אפסח פסח

כל שבעה מי איכא, אלא אחמץ, מכלל דפסח מצרים לילה אחד ותו לא והתניא ר"י הגלילי אומר מנין לפסח מצרים שאין חימוצו נוהג אלא יום אחד ת"ל לא יאכל חמץ וסמך ליה היום אתם יוצאים. אלא ה"ק לילה אחד וה"ה לפסח דורות וחימוצו כל היום ופסח דורות נוהג כל שבעה עכ"ל הגמ'. הרי דלמסקנת הגמ' לא נזכר אלא דפסח מצרים חימוצו יום אחד, כמו שאמר ר"י הגלילי, וי"ל דהכונה היא על היום בלבד ולא על הלילה, וכדנתבאר, דלא צוו אלא אחר שיצאו ממצרים, כדנראה מהכתוב. ומה שנא' במשנה "לילה אחד" קאי על הקרבן, דנאכל לילה אחד וה"ה לדורות, והר"מ בפה"מ, דפ' דמה שנא' במתני' לילה אחד הוא לומר דחמץ מצרים נהג אף בלילה, הוא דלא כמבואר בגמ'. אמנם, כדבריהם יש ללמוד גם מלשון הגמ', שכ' מכלל דפסח מצרים לילה אחד ותו לא וכו'. ומשמע דבאה הגמ' להוסיף דנהג איסור חמץ אף ביום, אבל בלילה בודאי נהג. אמנם, במסקנת הגמ' י"ל דהגמ' הדרה מזה, ולא נהג איסור חמץ במצרים אלא ביום הראשון ובלילה לא וכדאמרן, ויש להעמיס כן בכוונת רש"י שם, וצ"ע.

ב.

הנפק"מ שיתכנו בין המצה "דעל מצות ומרורים יאכלהו" לבין המצה "דבערב תאכלו מצות"

והנה אם אמרנו דיש בין חובת אכילת מצה מהדין "דבערב תאכלו מצות", לבין חובת אכילת מצה מהדין "דעל מצות ומרורים יאכלהו", חילוק בשורשי מצוותם, מעתה היה מקום למצוא ביניהם אף חלוקי דינים. די"ל דכל הדברים שנשנו במשנה ובגמ' דפ' כל שעה (דף ל"ה ל"ו) דאין אדם יוצא בהם יד"ח בפסח לחובת אכילת מצה בלילה הראשון, אינם אלא בחובה דלילה ראשון, שהיא מהדין דבערב תאכלו מצות, וכדפרש"י שם במשנה ד"ה אלו דברים שאדם יוצא בהם יד"ח בפסח וז"ל: "משום חובת מצה בלילה הראשונה שהוא מחוייב לאכול מצה כדכתיב בערב תאכלו מצות" ע"כ. אבל למצות אכילת מצה עם הק"פ, שבאה מהדין "דעל מצות ומרורים יאכלהו", שהוא מכלל חיובא דפסח, יתכן דיוכל לצאת אף באלו.

ונבאר את דברינו, דהנה זה פשיטא וא"צ לפנים שכל שאין הוא דרך אכילה, כדאשכחן שם בגמ' ל"ה א' גבי המחזה והגמיעו, אם מצה היא לא יצא יד"ח, ופרש"י שם משום שלאו דרך אכילה הוא, בזה הא פשיטא שאין בו כלל קיום מצוה, אף במצה הבאה עם הפסח. דהא אף בה פשיטא דצריך להיות אכילה כדרך, דהא כתיב בה אכילה [ואף אם ננקוט כפ' השאגת אריה בס' ק', בדברי הרא"ש (פ' ע"פ ס' כ"ה), דא"צ למרור כזית אלא בשביל הברכה דעל אכילת מרור, ומשום דהקרא דיאכלהו לא נאמר על מצה ומרור אלא הבשר, מ"מ נראה די"ל דהרא"ש פ' את הקרא, כדפ' הרמב"ן שם, דכך היא קריאתו של הפסוק "ואכלו את הבשר וגו' ומצות" "על מרורים יאכלהו" עי"ש. וא"כ מתפרש בהאי קרא גופיה לישנא דאכילה על המצות הנאכלים עם הפסח, ופשיטא דבהם צריך אף כזית, אף אי נימא דבמרור א"צ כזית מדאוריתא, ומיושב מה שהק' השאג"א על הרא"ש שם עי"ש].

אבל לעניין מצה שאינה מחמשת המינים, דנתבאר שם בגמ' דטעמא שאין יוצא בה יד"ח הוא משום דנאמר, "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל מצות" דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהם יד"ח מצה יצאו אלו שאין באים לידי חימוץ אלא לידי סירחון. א"כ בזה י"ל שעכ"פ לגבי מצוה דאכילת מצה מהדין דעל מצות ומרורים יאכלהו, שהוא מדין הפסח ואין לו שיכות לאיסור אכילת חמץ כדבארנו, הרי יתכן דיוכל לצאת אף במצה דאינה מחמשת המינים, אף שאינה באה לידי חמץ. אלא די"ל דכיון דאין לאלו שם לחם לענין חיוב חלה וחדש, וכדגמרינן במנחות דף ע' ע"ב, לחם לחם "מלחם עוני", שכל שאין יוצא יד"ח למצה דקרויה לחם, לא מתחייב בחלה, ע"כ לא יצא באלו חובתו אף למצה דק"פ.

אלא דאכתי יש לומר דמנ"ל דצריך למצה דק"פ שם לחם, דהא קרא דלחם עוני כתיב בפ' ראה לגבי חיוב מצה שהוא זכר לחיפזון מצרים, ואין לו דבר עם מצות אכילת מצה מדין הפסח כדבארנו. ואף אם נימא דזה פשיטא דבעי לשם לחם כל היכא דבעי למצה, מ"מ זה דוקא לגבי דין לחם, אך לא לגבי דין לחם עוני, דמינה ילפינן שם בדף ל"ו א' לפסול מצה עשירה, ושם בע"ב חלוטה ואשישה וכו', עי"ש. ולפי המבואר, דאין סברא לפסול במצה דק"פ מטעם שאינו

לחם עוני, א"כ בודאי י"ל דיוכל לצאת יד"ח אף במצה עשירה. וכן יתכן מדין זה נפק"מ לחומרא במצה דק"פ, עפ"י המבואר שם בגמ' ל"ה ב' דיוצאים במצת דמאי משום דאי בעי מפקר נכסיה והוי עני וחזיא ליה השתא נמי חזיא ליה, וביארו שם התוס' דזה משום דאכילת מצה קרויה עניות עי"ש. וא"כ במצה דק"פ, דאין בה דין דלחם עוני, הרי דלא תוכל להאכל מדמאי, אם אינו עני באמת.

וכן היה מקום לומר במה שנתבאר שם דף ל"ה ב', דאין יוצאים יד"ח במצת טבל וכו' משום שנא' לא תאכל עליו חמץ וכו' מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל עליו חמץ אלא משום בל תאכל טבל. י"ל דמצה דק"פ תכשר אף מצת טבל, ומשום דאין למצוה זו שייכות לאיסור חמץ, שיסודו זכירת החיפזון דיציאת מצרים וכדמבואר. ואף דבלאו הכי יש לפוסלה מטעם "מצוה הבאה בעבירה", כדכתבו התוס' ריש לולב הגזול, מ"מ נפק"מ לטבל דרבנן, לסוברים שאין בו פסול דמצוה הבאה בעבירה, א"כ יוכל לצאת יד"ח מצה דק"פ במצת טבל דרבנן. וכן נפק"מ למה שנתבאר שם בסוגיא ל"ו א', דמצת ביכורים אין יוצאים בה יד"ח משום שנא' "בכל מושבותיכם תאכלו מצות" מצה הנאכלת בכל מושבות יצאו ביכורים שאינם נאכלים בכל מושבותיכם אלא בירושלים. וקרא זה הא ע"כ איירי בזמן שאין ביהמ"ק קיים, כדבגמ' קידושין ל"ח ב', וקאי על החיוב דאכילת מצה אף שלא עם הפסח, ומקרא דבערב וגו', אבל על מה שצוו לאכול מצה עם הפסח ע"ז הא לא נאמר "בכל מושבתכם", וא"כ יוכל לצאת יד"ח בזה במצת ביכורים. וכמו"כ לענין ריקקי לחמי תודה וריקקי נזיר, דמבואר שם ל"ח ב' דאין יוצאים בהם יד"ח מצה משום דכתיב "ושמרתם את המצות" מצה המשתמרת לשם מצה יצתה זו שאין משתמרת לשם מצה אלא לשם זבח וכו' ע"כ. יש מקום לומר דלא תיפסל אלא למצת חובה דלילה ראשון, אבל למצה דק"פ תכשר, דהא קרא "דושמרתם" קאי על חובת אכילת מצה בעלמא, וכמו שנתבאר.

ג.

בדין מצה המשתמרת לשמה

ובדין מצה לשמה נבאר יותר, דהנה עיקר ילפותא זו, דמצה דחובה צריכה שתהיה משתמרת לשמה, צ"ע, דמנ"ל הא ילפותא מקרא, והא לא כתיב כאן אלא דין שימור, כדכתיב "ושמרתם", ומנ"ל כאן דין לשמה כלל, וצ"ע. ולפי הפשיטות היה ניתן לומר, דאף שלא כתיב אלא "ושמרתם", הא מזה גופא יש להוכיח את הדין לשמה כאן. דהנה בגמ' דף מ' ע"א: "אמר רב הונא בציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה". וכתב שם רש"י (ד"ה בציקות של נכרים): "שמכיר בהם שלא החמיצו, שאין שם לא קרני חגבים ולא הכסיפו פניו דהוא הוי סימן סידוק וסימן שיעור כדלקמן" עכ"ל. והרי חזינן דמדין הלשמה כאן צריך לעשות שמירה מתחילתו, ולא לסמוך על סימני החימוץ אחר האפייה, דהא כל שלא שימר מתחילתו אלא רק בדק בסימני חימוץ אחר האפייה לא מהני למצת מצוה, וע"כ דכל דין השימור מתחילתו הוא מדין לשמה. וא"כ יש להוכיח ממה דאמרה תורה "ושמרתם" דבעי לשמה.

אלא דבאמת אינו מבואר כאן דין לשמה כלל, אלא רק דין שימור, שהוא חלק מהלכות הלשמה, וא"כ י"ל דלעולם כל הדין דלשמה שהתחדש כאן הוא ביסודו דין שמירה, וכדכתיב "ושמרתם", שתהיה המצה דמצווה משומרת מתחילתה. אלא דממה דמבואר דחלות תודה ורקיקי נזיר פסולים, אף ששמרם מתחילתם ומשום דלא שמר לשם מצת מצווה, זה משום די"ל דאם עשה המצה לשם זבח אף ששמרה מ"מ לא התקיים דין שימור שבה, דהא זה דינו רק במצת מצוה, וע"כ דהוא לא חל אלא בשימור הנעשה לשמה. או דנימא באופן יותר פשוט, שכלל אין דין לשמה, כבכל דוכתי, אלא שכל שאינו עושה לשם מצת מצווה, אין אנו סומכים שבאמת נשתמר מתחילתו. וכן הוא לשון הירושלמי כאן פ' כל שעה הל' ד' גבי מצה ישנה: "אמר רבי יוסה דברי הכל הוא, מכיוון שלא עשאה לשם פסח דבר ברי שלא דקדק בה" עי"ש, ויש לבאר בו כמש"כ. אלא שפירוש זה יש לדחות מדברי רש"י בסוגיא בדף ל"ח ב', דרב יוסף קאמר דחלות תודה ורקיקי נזיר פסולים למצה, משום דהוה מצה שאינה ראויה לשבעה וצריך מצה הראויה לשבעה, כדדרש קרא דשבעת ימים תאכלו מצות. ופרש"י בד"ה שאינה נאכלת

לשבעה דר"י לא פליג ארבא ואף הוא קאי מצד החסרון דלשמה, אלא דהוסיף על דברי רבה באופן שעושה לשם מצה ולשם זבח, דלרבה כשר ולר"י פסול, דהא לא עשה מצה לשם שבעת ימים, דתודה נאכלת ליום ולילה אחד עי"ש. ונמצא דמצד לשמה יתכן שצריך לשם מצה דשבעת ימים ובהכרח שהוא דין לשמה, וע"כ צריך ללמוד, כמש"כ בביאור הראשון, דלפי רש"י הוא דין שימור, אלא דהוא לא חל כל זמן שלא עשהו לשמה ועוד צ"ע.

אלא שאף ביאור זה לא יתכן אלא לרש"י, עפ"י שיטתו בדין בצקות של נכרים כמו שהעתקנו דבריו (וכן היא מסקנת הרא"ש ס' כ"ו והטור ס' תנ"ד). וכן הוא מתאים לשיטתו, דמצה הנעשית לשם זבח ולשם מצה כאחת כשירה, כמו שהבאנו דבריו. וע"כ דאינו דין לשמה, כבכל דוכתי שצריך לשמה, דנפסל בלשמה ולשם דבר אחר. אלא דצריך שיעשה שימור, וכל שעושה גם לשם מצה מצוה, אף שעשאה גם לשם זבח, מ"מ יש כבר להחזיקו שעשאה משומרת. ואף אם נימא דצריך כאן דין לשמה, וכצד הראשון שכתבנו, וכמו שהוכחנו, אבל הרי עכ"פ ביארנו דזה רק כדי שיחול דין השימור שבה, דהרי לא נאמר אלא "ושמרתם", וי"ל דאין ללמוד מכאן אלא שימור לשמה, וע"כ בזה לא איכפת לן שיעשה גם לשם ד"א, דסו"ס השימור הרי אינו אלא לשם מצה מצווה, דלמצה דזבח די בבדיקה דקרני חגבים, וא"כ השימור אינו אלא לשם מצה מצווה. ולפי"ז, לדעת רש"י נראה ברור דיש להכשיר אף בנכרי לש וישראל עומד ע"ג, אף למצת מצווה. ונראה כך גם מדלא ביאר דברי רב הונא, דבציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, כר"ח שם, דלא מיירי אלא בלש נכרי וישראל עומד ע"ג, אבל אין מהני בדיקה בסימני חימוץ אחר האפייה, כדעת רש"י, וכמש"כ שם הראשונים בביאור שיטת ר"ח. וא"כ י"ל דלדעת רש"י בלש נכרי וישראל עומד ע"ג מהני אף למצת מצווה, ודעה זו היא כדעת רב האי גאון, שהובאה שם ברא"ש ס' כ"ו עי"ש. וכ"ז הוא משום דלדעה זו אין צריך כאן עשיה לשמה, כבגט, דעל כן לא מהני בו בנכרי, אף שישראל עומד ע"ג, משום דנכרי אדעתא דנפשיה קעביד, אלא דכאן הוא רק דין שימור לשמה ומדין "ושמרתם", ומתקיים ע"י שהישראל שומר, אף שהנכרי הוא שלש, וכמש"כ שם הריטב"א עי"ש. וכל זה כדבארנו, דדין לשמה הנלמד "מושמרתם" יסודו הוא דין שימור אלא דהדין

דלשמה כאן הוא שישתמר מתחילתו, שלא נחשב למשתמר מתחילתו כל שאין עושה לשמה.

אבל ר"ח שם פירש דלא מיירי רב הונא אלא בנכרי לש וישראל עומד ע"ג, דלא חסר כאן בעשיית הנכרי אלא דין דלשמה, עי"ש היטב דגרסתו ופירושו בגמ' שונה מרש"י, וכן דעת השאילתות (פ' צו ס' ע"ה), שהובאה אף היא ברא"ש שם, דלא מהני בנכרי וישראל עומד ע"ג. וא"כ מתבאר דלדעתם צריך אף עשייה לשמה וע"כ נפסלת בעשיית הנכרי אף בישראל עומד ע"ג. וזו היא גם דעת הרמב"ם והרי"ף, דלא מהני למצת מצוה בלש נכרי וישראל עומד ע"ג, וכמו דכתב הב"י (סוף ס' תנ"ד) בדעתם, דע"כ לא הביאו דינו של רב הונא דבציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהם, משום דע"פ פירוש הר"ח, דמיירי בלש נכרי וישראל עומד ע"ג, מילתא דפשיטא היא עי"ש.

ונבאר בזה יותר, כדי שנוכל לעמוד על עיקר שיטתם בדין שימור ולשמה. דהנה הרי"ף כתב שם (דף י"ב ע"א בדפי הרי"ף): "ומבעי ליה לינטורי קמחא דפסחא משעת קצירה". ופסקו הרמב"ם (בפ"ה מחו"מ ה"ט) וז"ל: "משום שנאמר ושמרתם את המצות, כלומר הזהרו במצה ושימרו אותה מכל צד של חימוץ. לפיכך אמרו חכמים צריך אדם ליזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום חימוץ" ע"כ. ועי"ש במ"מ שלמד מדבריהם שלא חילקו בין הכזית ראשון דמצת מצוה לשאר דגן שאוכל בפסח, והצריכו בכולן שימור משעת קצירה, אלא שנתקשה ממש"כ הרי"ף בסוף פ' ע"פ (דף כ"ז א'), הביאו הרמב"ם בפ"ח שם (ה"ג) וז"ל הרמב"ם שם: "מי שאין לו מצה שמורה אלא כזית כשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה ואוכל אותו כזית ואינו טועם אחריו כלום" ע"כ. הרי שהתירו לאכול מצה שאינה שמורה בפסח, ועוד דע"כ הוא כך מדינו של רב הונא דבציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהם, אלא שנתפלא שבאמת לא הביאו לדינו של רב הונא עי"ש.

אלא דנראה דהביאור הפשוט בשיטת הרי"ף והרמב"ם הוא דהם הצריכו שימור בכל הדגן שאוכל האדם בפסח. ולא עוד, אלא שהם הצריכו שימור משעת קצירה ואילך, ולא רק משעת טחינה בלבד, כדעת השאילתות, וק"ו לא רק משעת לישה או האפיה, עי"ש ברא"ש ובפלפוא חריפתא הדעות בזה. אלא דהם סברי כפשטא

דדברי רבא ומר מרי בר רבינא שם בדף מ' ולעיכובא. ומה שכתבו בסוף ההלכות, הרי כבר ביאר בזה א"ז זצ"ל, בספרו משנת יעב"ץ (או"ח ס' ט"ו), דכוונתם שם למצה שלא השתמרה לשמה, אבל מיהא היתה משומרת מחימוץ משעת קצירה עי"ש. ובאמת הוא מפורש בדברי הרי"ף שם, שהביא ראיה לדבריו מהא דתניא הסופגנין וכו' אדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה. ואלו אין בהם חסרון מלבד שלא נעשו לשמה, אבל אין בהם חסרון שמירה. וממילא פשיטא דאת דינו של רב הונא פירשו דלא כרש"י, מכיון דלדעתם אין לסמוך, אפי' בכל הפסח, על בדיקה דסימני החימוץ אחר אפית המצה. אלא דדברי רב הונא, דבצקם של נכרים אדם ממלא כריסו מהם, מתפרשים כהר"ח, דמיירי בנכרי שעשה וישראל עומד ע"ג, שאין כאן קיום של לשמה אבל יש כאן שימור גמור מחמץ. וע"כ לא הביאו דין זה, דהא לכל הפסח פשיטא דמהני, שהרי יש כאן שימור גמור וכמש"כ הב"י [והיה נראה לכאורה להביא ראיה לדבריהם, דאל"כ מה חידשה הברייתא דסופגנין וכו', הא לפי רש"י רשאי לאכול אף מצה שאינה שמורה כלל מתחילתה, וע"כ דכאן וכאן לא איירי אלא במצה שאינה שמורה לשמה. אלא דאכתי צ"ב, דלדבריהם מה חידש רב הונא על דברי הברייתא. ואדרבא לפי רש"י יש לפרש דחידוש הברייתא הוא שהאדם רשאי לאכול מצה עשירה בלילה הראשון, ודלא כמו שלמד הרי"ז הלוי (הל' חו"מ) בדעת הרמב"ם עי"ש. ועל דבריו צ"ע מברייתא זו. ואולי י"ל ע"ד פילפול, דהרמב"ם למד מתוך מה שאמר רב הונא, דלכאורה הוא מיותר כמש"כ לשיטתו, דר"ה לית ליה כהברייתא מאיזה טעם, וע"כ לא פסקה. עכ"פ בודאי דברי הרי"ז צ"ע, לפום פשטא].

אלא דעדיין צ"ב דהיו צריכים להביא דין זה ללמדנו דלא מהני למצת מצוה לישת נכרי וישראל עומד ע"ג, ודלא כשיטת רב האי ורש"י, כמש"כ לעיל. אלא דלמתבאר ברמב"ם (בפ"ו מחו"מ ה"ט), שכתב שם וז"ל: "חלות התודה וכו' אין יוצאים בהן, שנאמר ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לענין מצוה "בלבד" הוא שיוצאין בה אבל זו משתמרת לענין הזבח" עכ"ל. ומבואר בדבריו שצריך שהמצה תשתמר לשם מצה בלבד, ודלא כרש"י (עיין מנ"ח מצווה י', שעמד על חילוק זה שיש בין רש"י להרמב"ם), וא"כ נראה לכאורה מדבריו דהדין דלשמה כאן הוא דין דלשמה ממש כבכל דוכתי, ולא רק דתכליתו הוא השימור, כמש"כ לרש"י, וע"כ נפסלה המצה בלשמה ולשם דבר אחר, (וכשיטת הר"מ בכל דוכתי שצריך לשמה, כמש"כ

המנ"ח). וא"כ פשיטא דאף לא היה צריך להביא דין דרב הונא עפ"י פירוש ר"ח ללמדנו דלא מהני לישת נכרי וישראל עומד ע"ג למצת מצווה, דפשיטא דלא מהני. דהא כיון דהוא דין לשמה גמור, כבכל דוכתי שצריך לשמה, ולא מהני לשמה ולשם דבר אחר, א"כ פשיטא דלא יהני אף באפה נכרי וישראל עומד ע"ג, כבכל דוכתי שצריך לשמה וכבגט, ולא היה צריך להשמיע דין זה הפשוט.

עכ"פ מתבאר לנו שרש"י ורב האי גאון הלכו בשיטה אחת, שאין כאן אלא דין שימור לשמה, וע"כ מהני בנכרי וישראל עומד ע"ג, כדכתב רב האי, ומהני אם עושה לשמה ולשם זבח, כמש"כ רש"י וכדבארנו. ולר"ח והשאלות והרי"ף והרמב"ם לא מהני נכרי וישראל ע"ג ומשום דצריך כאן עשיה לשמה, וצריך שתאפה אף לשם מצה "בלבד", וכמו שכתב הרמב"ם. וא"כ לדעתם צ"ב מנ"ל כאן דין לשמה גמור בעשיה, כבכל דוכתי דבעינן לשמה, דהא לא כתיב כאן אלא "ושמרתם" וצ"ע.

אלא דנראה דצריך לבאר בזה, דלעולם גם לדבריהם אין הדין דלשמה כאן זהה לכל דוכתי שצריך עשיה לשמה, אלא דהדין דלשמה דכאן, דילפינן מדכתיב "ושמרתם את המצות", הוא ע"י דילפינן ממה דביארה התורה דעניינה של המצה היא בכך שמתקיים בה "ושמרתם", שכאלו נאמר שרק ע"י שתשמור יהיה כאן מצה, שע"י דין "ושמרתם" יהיה כאן "את המצות". וע"כ, כל שאין מתקיים דין "ושמרתם" הרי אינה מצה. וכדילפינן נמי בגמ' ממה דכתיב (דברים ט"ז-ג) "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכלו עליו מצות", שכל שלא יכולה היתה לבוא לידי חימוץ, כאורז או דוחן, אינה יכולה להיות מצה. אלא דמ-"ושמרתם" ילפינן עוד דעיקר שם המצה כאן אינו אלא ע"י מה שהיא נעשית באופן המפקיעה מחמץ, ושעשיתו היא שמירתו, ודרך ע"י כך נהיה למצה שם התואר של מצה. וע"כ זהו עניין הלשמה כאן, שאם המצה נעשית באופן של שימור בלבד הרי היא מצה, ואם נעשית לשם ד"א הרי אינה מצה, ולא דחסר כאן איזה הלכה של לשמה, אלא דחסר בעצם שם המצה. וע"כ אף כשדבר אחר מתלווה לשמה, כמצה הנעשית אף לשם זבח, הרי אין כאן תואר מצה בשלימות, דענינה "מצה" שאינה חמץ "בלבד". דמצת זבח תכליתה הוא הזבח, אלא דלזבח בעי מצה. אבל הכא

תכליתה של המצה הוא לעשות דבר שאינו חמץ, זכר למה שנא' ויאפו את הבצק עוגות מצות כי לא חמץ וגו', וע"כ אין כשירה אלא בנעשית לשם מצה בלבד.

ויש ללמוד כן מלשון הרמב"ם, דהנה ברש"י ל"ח ע"ב (ד"ה ושמתם) כתב וז"ל: "כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוון לשם מצה של מצוה" עכ"ל. הרי שכתב דבעי כונה, ולשם מצת מצוה. אבל הרמב"ם לא כתב אלא דבעי שתשמר לשם "מצה" בלבד. ולא כתב דבעי כונה וגם לא כתב לשם מצת מצוה. וכ"ז יש לבאר עפ"י דברינו, דלרש"י יש כאן דין שימור לשמה, המוכח מהא דאין מצת מצוה נבדקת בקרני חגבים, וע"כ דיש כאן מהא דאמרה תורה "ושמתם" דין שימור לשמה. וע"כ צריך לכוון לשם מצת מצווה [ויתכן דראוי לומר אף בפה, שיהיה השימור לשם מצת מצוה, וכ"כ הפמ"ג (ס' ת"ס בט"ז ס"ק א'), וע"ע בשו"ת מנחת ברוך (ס' ע"ב)], אבל להרמב"ם אין כאן בדין לשמה אלא תאור המצה, שבלי שמשמתר לשם "מצה בלבד" הרי אין היא מצה הראויה לקיום מצוותה בפסח, וע"כ אין היא צריכה שתעשה בכוונה ולשם מצת מצוה, דאין שייך כאן לא כונה ולא מצת מצווה, אלא שם המצה עצמה. ודו"ק עוד.

ומה מאד נבין, לפי כל מש"כ בביאור דין לשמה במצה, את מה שפסק השו"ע (או"ח ס' ת"ס ס"א): "אין לשין מצת מצווה, ולא אופין אותו ע"י הנכרי וכו'". וביאר שם הט"ז (סק"א), דדוקא מלישה ואילך, דהיא עיקר עשית המצה פוסל בהם לישת נכרי אף בישראל עומד ע"ג, משום הדין דלשמה. אבל מה שנתבאר בטור ס' תנ"ג, דצריך שימור משעת טחינה, כדעת השאילתות, זהו רק הלכה של שימור ולא דין לשמה עי"ש.

ולדברינו י"ל יותר, דאף אם איכא דין שימור לשמה משעת טחינה, או אפי' משעת קצירה, וכבגמ' שם מ' ע"א, דאמר רבא שם להנו דמהפכי כיפי כי מהפכיתו הפיכו לשום מצווה מר ברי דרבינא מנקטא ליה אימא בארבי, והיינו שמשעת העימור או הקצירה הצריכו שיהיה שימור ולשם מצווה כדאמר רבא. מ"מ י"ל, דכל זה הוא רק דין השימור לשמה, כדבארנו לפי רש"י, דהוא דין שיסודו השימור, והלשמה שבו הוא מהל' השימור. וע"כ לא אמר רבא הפכיתו לשם "מצה", וכלשון הרמב"ם, אלא לשם "מצווה", וכלשון רש"י, דהא משעת קצירה אין לו שם מצה כלל, ולא שייך להפוך העומרים לשם המצה, וע"כ אין כאן אלא דין שימור לשם מצת מצוה. אבל מלישה ואילך, שיש כאן התחלת עשיה של

המצה, ולא רק מפני דיש כאן התחלת של המצה בתורת אוכל, אלא דמכאן ואילך יש כאן תוארה של המצה, שענינה הוא חפצא הנעשה באופן המופקע מחמץ, ורק מלישה ואילך יש כאן עשיה המפקעת מחימוץ. וכן הוא לשון הגמ' שם (לגרסתינו) דקוראת הלישה עידנא דנחית לשימור, ע"ש ברש"י. וא"כ כאן הלשמה אינו רק שימור לשמה אלא עשיה לשמה, וע"כ בודאי שאין נעשית ע"י נכרי, המעכב עשייה לשמה. ומה מאד מיושב מה שראיתי שדקדק א"ז שם על הרמב"ם, שלא כתב מאימת מתחיל האי שימור דלשמה אם מהטחינה או הלישה וכדומה, ולדברינו פשוט שלא היה לרמב"ם לכתוב מאימת, שלשיטתו פשיטא שהוא מלישה ואילך, וכדמבואר.

ומהאמור נלמד, דטחינת הקמח למצת מצווה ע"י מכונה בודאי מותרת דהא אין בה, ולא יתכן בה, דין דעשיה לשמה, אלא שימור לשמה בלבד, וכמש"כ השו"ע והט"ז. אבל מלישה ואילך יש לומר דאין להכשיר ע"י מכונה, דאינו נחשב עשיה לשמה. ואף אם נתפוס דלחיצת כפתור המכונה נחשבת לעשיה של הגברא וככחו, כיון שמחמתו נעשה אח"כ הכל, הא מ"מ לדברינו עיקר דין עשיה לשמה שבכאן נובע מהדין שצריך לעשות את המצה כל הזמן בעשיה השומרת מחימוץ, עכ"פ מלישה ואילך, דאז בהכרח יש חשש חימוץ אם אין עשיה. ומצווה לעשות דווקא באופן כזה שיש בו חשש חימוץ בלא העשייה, שע"ז מתקיימת השמירה לשמה. ולזה נראה דלא מהני כוחו בלבד, אלא צריך עשיה בפועל, אבל ע"י מה שחידשו היום, לפי מה ששמעתי, דאיש יושב ע"ג קפיץ המפעיל את המכונה כל הזמן, ויש כאן כוחו של האיש כה"ז, י"ל דיהני גם למש"כ, דסו"ס צריך הוא לעשות כה"ז איזה דבר, ונחשב לעשיה של שימור לשמה וצ"ע.

ולפי מה שבארנו בדין לשמה במצה, נבין יותר דכל דין שימור לשמה מסתבר במצה דחיובה הוא המצה עצמה, ומהדין "דבערב תאכלו מצות", אבל למצה הנאכלת בשביל הפסח יתכן דלא יהיה בה דין שימור לשמה, דהא ההיא אין תכליתה במצה כשלעצמה, ואינה זכר ליאפו וגו' ע"פ מה שבארנו, אלא דכל ענינה הוא בזה שנאכלת היא אגב הפסח, וכמו שנתבאר^(א).

(א). ע"י שלדברינו לכא' יש ליישב את ק' המנ"ח, שהק' על מתני' שעשה ע"מ למכור והתנה שתלוי בדין ברירה, ולדברינו נראה שכיון שהוא סוג אחר של לשמה, מהני התנאי, שהוא ב' דברים נפרדים שלשמה

ד.

מו"מ בחילוק הנאמר לעיל בין דין "דעל מצות ומרורים יאכלהו" ובין
דין "דבערב תאכלו מצות"

והנה עיקר חילוק זה בין מצה הנאכלת עם הפסח מדין "דעל מצות ומרורים יאכלהו", שבה לא נאמרו כל הפסולים שנשנו במצה הנאכלת משום חיובה העצמי מהדין הנאמר "בערב תאכלו מצות", הרי הם כבר מתבדרין בבי מדרשא משמיה דהגריי"ר מפוניבו ז"ל, וכמו שנכתב בשמו בספר זכר יצחק ליקוטים משו"ת וחיידושים שלו (סימן פ) עי"ש. ושם ביקש ליישב בזה את דברי הירושלמי (הובאו בתוס' קידושין ל"ח א' ד"ה אקרובו), שהקשה על מה דאיתא שם "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח" ממחרת הפסח אכלו קודם לא אכלו ומשום דלא הוקרב עוד העומר להתיר באכילת החדש. והקשה הירושלמי ואמאי לא אכלו בני"י בבואם אל א"י מצה מהחדש בליל הפסח, דייתי עשה דמצה וידחה ל"ת דחדש עי"ש. וכבר תמהו על זה, דהא מבואר בגמ' דאין יוצאים במצה האסורה באכילה משום טבל וכדומה, ומשום שנא' לא תאכל עליו חמץ וגו' יצא זה שאינו אסור משום חמץ אלא משום טבל, דאין איסור חל על איסור לר"ש אף באיסור מוסיף. וא"כ אף הכא יש לומר שאין יוצאים במצה מן החדש, משום שאין איסור חל על איסור, ואף לרבנן הא אין כאן משום איסור מוסיף, דכל התבואה שהיתה שם, אף בעליות, היתה אסורה באיסור חדש, כמש"כ הירושלמי במק"א.

ומזה למד הגאון הנ"ל את החילוק בין מצה דק"פ למצה דמצוה, דבמצה דק"פ לא נאמרו כל הפסולים דמצה דמצוה, וע"ז הוא דהקשה הירושלמי דלמצה דק"פ שהקריבו שם בבואם לארץ היה להם לאכול מהחדש, משום עשה דוחה ל"ת. ולפי"ז יש לישב קצת את הירושלמי בסוגייתנו, דכתב דמצה ישנה לב"ה כשירה כסוכה ישנה, ותמהו הכל הא במצה בעינן לשמה. ולפי"ז י"ל דלא מיירי הירושלמי אלא במצה דק"פ, שלא פוסל בה הלשמה, וכדאמרן לעיל. אלא שבאמת שהוא דחוק להקים אוקימתא בירושלמי, ובשלמא במה שכ' הגאון הנ"ל

במצה, הן לרש"י שהוא רק שימור לשמה הן לרמב"ם שהוא עשיה לשמה אך מ"מ הוא דין שימור לשמה כמו שבארנו שמ"מ לא נא' בתורה אלא ושמרתם היינו אופן של עשיה באופן שלא יחמיץ וכמו שהארכנו, וא"כ מ"מ אין שייכות בין עשיה זו של מצה לשמה לבין עשייה לשם זבח, ושני הדברים דרים בכפיפה אחת בלא תנאי, ויל"ע.

ניחא, שהירושלמי הקשה על מה שנא' בקרא דלא אכלו אלא למחרת, ואם שייך שיש איזה אפשרות לאכול כבר יש להקשות, אבל כאן הוא בודאי דחוק. אלא דנראה בביאור הירושלמי של מצה ישנה, כמש"כ א"ז שם, דהירושלמי לא סובר כלל דצריך לשמה, דהוא סובר דהטעם דחלות תודה ורקיני נזיר הם פסולים הוא כרב יוסף בגמ', שם דפסול מצה דחלות תודה הוא משום דבעינן מצה הראויה לשבעה, וחלות תודה וכו' אינן נאכלים אלא ליום ולילה, ומיירי בשחט עליהם הזבח, דלא כרש"י, אלא כמו שפ' שם המאירי [ובפשטות כן פירש הרמב"ם, דהא לשיטתו אין יכול לפרש, כרש"י, דלשם מצה וזבח כשירה עי"ש]. ובאמת המעיין בירושלמי כאן יראה דהוא מפרש בפסול לחמי תודה כרב יוסף (ובעיקר הפ' בירושלמי דקידושין עיין בקהילות יעקב כאן, דביאר דהירושלמי לשיטתו).

אמנם בעיקר החילוק שאמר הגאון הנ"ל, כבר הקשה א"ז שם (ס' י"ז) קושיא אלימתא, דהא בגמ' שם פסל מרור מעשר שני לר"י הגלילי משום דאתקש למצה עי"ש, וכן בדף ל"ו א' פסל ר"ע מצת ביכורים, דמקשינן מצה למרור מה מרור שאינו ביכורים אף מצה שאינה ביכורים וכו', וע"כ דמקשינן מצה ומרור ממה דנאמר "על מצות ומרורים יאכלהו", וא"כ נראה דאין חילוק בין המצה דבערב וגו' למצה דעל מצות וגו'. וע"כ רצה לחלק שם בין הדברים התלויים בשם המצה, שבזה אין חילוק בין המצה דק"פ למצה מחיובה העצמי, דשם מצה חד הוא בשניהם. אלא שמ"מ רצה לחלק ביניהם בדברים התלויים באופן האכילה, וכגון גבי לחם עוני, שהיא אכילת עניות, כמש"כ תוס' גבי דמאי, ובה יש לחלק ולומר דאין במצת הק"פ דין דלחם עוני, הנאמר במצת החיוב דבערב, וכן כתב שם בס' הקודם ספק לענין חיוב לשמה במצה דק"פ, דאם דין לשמה חל בעצם שם המצה הרי היא פסולה אף לק"פ, אבל אם אינה אלא הלכה במצה שתיעשה לשמה, הרי שלמצה דק"פ י"ל שיש להכשירה.

אמנם לכאורה יש להוכיח מגמ' ערוכה דליכא כלל חילוק בין מצוה "דעל מצות ומרורים" למצה "דבערב תאכלו מצות", דהנה בגמ' דף קכ"א ב', אמר רבא אכל מצה בזה"ז אחר חצות לר"א בן עזריה (הסובר דפסח נאכל עד חצות) לא יצא יד"ח. והקשתה שם הגמ' פשיטא, דכיון דאתקש לפסח כפסח דמי, ותירצה מהו דתימא הא אפקיה קרא מהקישא קמ"ל דכי אהדריה קרא למילתא אהדריה ע"כ.

פ' דמהו דתימא דחויב אכילת מצה בזה"ז, דנפקא לן מבערב תאכלו מצות, לא הוקש לפסח, דחובת אכילת מצה עם הפסח הוא חיוב אחר וכדאמרן לעיל, קמ"ל דכי אהדריה קרא לחיובה דלילה ראשון לדוכתיה אהדריה ולמצה המחויבת עם הק"פ, וע"כ צריכה המצה להאכל קודם חצות, כפ"פ שם ר"ח להדיא עי"ש, ויש להעמיס כן בכוונת הרשב"ם, דדבריו אינם ברורים כ"כ, עי"ש). הרי דלמסקנת הגמ' חיוב דבערב הוא אחד עם החיוב דעל מצות וגו', דאהדריה קרא לדוכתיה, ודלא כמו שהארכנו לחלק ביניהם.

וכן נראה מבואר להדיא בדברי רש"י ורשב"ם, דבגמ' דף קי"ט ב' שנינו: "אין מפטירין אחר המצה אפיקומן". וכתב רש"י שם וז"ל: "שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה וזכר למצה הנאכלת עם הפסח וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלים באחרונה לשם חובת מצה ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה אף שאינה באה לשם חובה כדאמר ר"ח לעיל גבי מרור דלאחר שמילא כריסו הימנו האיך חוזר ומברך עליו ה"נ גבי מצה וכו'" עכ"ל. וכ"פ רשב"ם שם. ובביאור דבריהם נראה ברור, וכ"כ אף א"ז וצ"ל שם (ס' י"ח), דסברי דהחיוב דבערב תאכלו מצות" הוא אחד עם החיוב דעל מצות ומרורים יאכלהו, וע"כ צריך לקיים את חיובם בבת אחת, ולא לקיים קודם את החיוב דאכילת המצה ואח"כ את החיוב דאכילת מצה עם הפסח. וע"כ כיון דבזמן שביהמ"ק היה קיים היה קיומם אחד, וכמש"כ רש"י דף מ' א', גבי בציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה. וז"ל: "היא מצות אכילתה שעם הפסח היא חובת אכילתה דכתיב קרא על מצת ומרורים יאכלהו ופסח נאכל על השובע" עכ"ל. ע"כ אף בזה"ז תיקנו את חובת אכילתה לבסוף, לזכר המצה הנאכלת עם הפסח. וע"ע תוס' שבמרדכי (עמוד אחרון בפסחים), שכ' שבזמן הבית היו אוכלים בתחילה מצה עשירה, ובסוף היו אוכלים הק"פ עם הלחם עוני, אבל היום שאנו חוששים מאכילה גסה אנו אוכלים מתחילה מצה ומברכין עליה, משום שלאחר שמילא כריסו אינו יכול כבר לברך עי"ש.

וא"כ מכל זה נראה שחיובם הוא אחד ויש לקיימם כאחד. ומקורם נראה מהגמ' הנ"ל וכמו שבארנו. וא"כ לפי"ז א"א כלל שיהיה חילוקי דינים בין המצה הנאכלת לחובת אכילתה לבין מצה הנאכלת עם הק"פ, דחובת אכילתה היא בעת ובעונה

אחת ולא שייך לחלק ביניהם, ואף שיתכן שטעם ציוויים היה שונה כמו שבארנו, מ"מ אחר שציוותה התורה לאכול מצה בערב זכר ליאפו וגו', הרי דאין כאן אלא חובת אכילת מצה אחת עם המצה המחויבת אגב הק"פ, ויש לקיימה כאחת, וכדאמר רבא לגבי דין חצות לר"א בן עזריה.

אמנם הרא"ש (שם ס' ל"ד) חלק על הרשב"ם, וכתב דהמצה הנאכלת בראשונה היא עיקר החיוב והמצה הנאכלת באחרונה אינה אלא לזכר לפסח. אולם, גם לדבריו הא אין מוכח שבזמן הבית לא היה קיומם אחד, אלא רק שכיום המצה הנאכלת באחרונה אינה אלא לזכר בעלמא לק"פ הנאכל באחרונה. אכן לדבריו יתכן שיש לומר שאף בזמן הבית אכלו מצה בתחילת הסעודה וברכו עליה על אכילת מצה, ורק אח"כ אכלו הק"פ עם המצות ומרורים, לדעת הלל וסייעתו דסברי דבעי לכרוך, ואף לרבנן משום המצוה לסומכם זה לזה, כמש"כ שם הרא"ש, ודלא כמש"כ המרדכי, שאכלו מצה עשירה בתחילה. ובפרט למש"כ רוב הפוסקים, דלאפיקומן בעי תרי זיתים, אחד כנגד הפסח ואחד כנגד המצה הנאכלת עמו, אף שלכאורה לא נקטו כדעת רשב"ם, דהמצה הנאכלת באחרונה היא המצה שבה יוצאים יד"ח אכילת מצה. וא"כ יש אולי ללמוד דאין קיומם מחוייב להיות ביחד, אף שכמובן אין ראיה מזה"ז דאינו אלא לזכר. ואם נימא כן נצטרך לומר דאף דאהדריה קרא אינו אלא לענין הזמן המחויב לאכילת מצה, שאינו אלא בזמן הפסח, ומ"מ קיומם יכול להיות נפרד ואינו ברור כ"כ.

והנה לדעת רשב"ם פשיטא דהמצה הנאכלת באחרונה צריכה להיות פרוסה, דהא היא הנאכלת לחובת אכילתה ובעי בה קיום דלחם עוני, וכבגמ' קט"ו דדרכו של עני בפרוסה. אבל לדעת הרא"ש, אף אם לא נימא חילוק זה בין מצה דבערב למצה דק"פ, עכ"פ אין המצה הנאכלת באחרונה בזה"ז צריכה להיות פרוסה, דהא המצה הנאכלת באחרונה אינה אלא לזכר הק"פ, אלא די"ל שמנהגינו לאכול מצה פרוסה באחרונה אינו אלא בשביל הפרוסה של המצה, ולעשות הפרוסה השניה צפון אינו אלא כדי לעורר התינוקות שישאלו, וע"ע בב"י ס' תע"ג בשם הכל בו עוד טעמים לצפון. ולפי"ז יוצא שאם נעלם ממנו האפיקומן אינו צריך לאכול מצה פרוסה לאפיקומן וצ"ע [וכד הוינא טליא זכורני דסבי הגאון זל"ה שלא היה מנהל מו"מ עם הילדים שגנבו ממנו את האפיקומן והיה פורס לעצמו מצה

מהמצות שהיו על השולחן ואוכל, וממעשיו היה ניכר שמ"מ היה בעי לקיים דין לחם עוני בפרוסה באפיקומן].

ולדעת הרמב"ם (פ"ח מחו"מ הל' ט'), וכן דעת הרז"ה והמהר"ל, דאין האפיקומן זכר למידי, אלא דצריך לאוכלו באחרונה כדי להשאיר טעם אכילת המצווה בפיו, ומאותו טעם הנאמר בק"פ כיוון שאכילתם היא המצווה, היה נראה דצריך מצה פרוסה באחרונה, דאף לדבריהם הכזית האחרון שאוכל הוא זה שע"י מקיים הוא את המצווה. אלא דלדעת הרמב"ם אין הדבר ברור, דלא כתב בפ"ח ה"ו דין דמצה פרוסה אלא לגבי הברכה דהמוציא ולענין הדין דלחם משנה שנא' בליל פסח, שאינו לוקח שלימה אלא פרוסה, אבל לגבי קיום מצות מצה וברכתה לא הזכיר הרמב"ם שצריך מצה פרוסה עי"ש, וא"כ נראה שלדעתו א"צ כלל לקיום המצווה דמצה מצה פרוסה וצ"ת.

והנה כבר כתבנו לעיל את מה שנראה לדקדק על דברי המו"נ, שכתב דמצה הנאכלת עם הפסח היא מהלכות החיפזון, ממה שנא' לבנ"י במצרים "ואכלתם אותו בחיפזון", והלא בגמ' בפ' מי שהיה מבואר דאותו בחיפזון ואין אחר בחיפזון. ולבאר בזה קצת נראה, דהנה כבר בארו בספרים (עיין בפחד יצחק הערה כללית בראש כל הספרים ובמאמרי פסח מאמר א') דענין חיפזון מצרים, הוא כמש"כ החסיד לוצאטו במס"י, שע"י מידת הזריזות האדם נחלץ מעפרוריות החומר הגס, ומשום דכל חומר גס יותר בטבע הרי הוא איטי יותר. וע"כ דווקא ע"י הזריזות נחלצו ישראל מטיט מצרים וטומאתה. וע"כ עושים אנו זכר לחיפזון זה. אמנם הזכר הזה אינו לחיפזון דישראל, שהוא לא היה אלא מצוה לשעתה לעוררם, מבחינת "יונתי בחגווי הסלע בסתר המדריגה הראיני את מראך השמיעיני את קולך", דלא היו ראויים להיגאל כידוע, וע"כ לדורות אין עושים זכר אלא למה שלא הספיק בציקם להחמיץ עד שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה וגאלם.

ה' יתברך יגיענו לאכול מן הזבחים ומן הפסחים, שמחים בבניין עירו וששים בישועתו במהרה בימינו אמן ואמן.

